

Архипова Л. Д.

ГЕРМЕНЕВТИКА У ПОШУКАХ ІСТИНИ Й МЕТОДУ: ГАНС-ГЕОРГ ГАДАМЕР – ЕМІЛІО БЕТТІ – ЕРІК ДОНАЛЬД ГІРШ

Статтю присвячено аналізу дискусії між Г.-Г. Гадамером, Е. Бетті та Е. Д. Гіршем щодо основних понять герменевтики. Обґрунтовано висновок про те, що філософська герменевтика має розглядатися як рух, оскільки множинна перспектива й діалогічність є принципами устрою її текстів і самого мислення.

Ключові слова: герменевтика, діалог, інтерпретація, розуміння, Г.-Г. Гадамер, Е. Бетті, Е. Д. Гірш.

Усталений канон «філософської герменевтики» позначає масив текстів і концептів європейської філософії XIX–XXI ст., центрованих до програмового твору Ганса-Георга Гадамера (1900–2002) «Істина й метод» (1960) [далі у тексті – ІМ]. Ця праця відіграє роль відправного пункту і парадигмотворчої енциклопедії герменевтики в сучасній філософії та культурі, а визначена в ній модель історії герменевтики, принципи засвоєння попередньої традиції (лінія Ф. Шляєрмахер – В. Дильгай – М. Гайдеггер), словник і модель процесу розуміння заступають у нашій рецепції динаміку та варіативність герменевтичного проекту в XIX і другій половині XX ст.¹

Чому історія філософії так потребує узагальненого окреслення напрямів та усталення парадигм? Найбільш практичне й очевидне пояснення – для конструювання контексту і правил архівації. Але герменевтика дає нам приклад парадигми у становленні, у якій «жести прощання» й відсікання цілих текстових і дискурсивних світів поєднуються з окресленням нових топосів. Отже, осягнення змісту філософської герменевтики потребує належного вивчення не лише ІМ, а й породженого нею «текстового взаємообігу», який охоплює численні монографії, тематичні збірники, статті, коментарі, листування, дискусії, цитування та запозичення, що допомагає розширити уявлення про позиції певних філософів та їхню взаємодію. У цьому випадку ключовими дослідницькими завданнями постають: 1) відтворення переліку подій і публікацій у поєднанні з біографічною та автобіографічною перспективами; 2) порівняльний аналіз понятійних трансформацій і словника, задіяних у моделюванні й описі розуміння та смислотворення; 3) вивчення провідних тенденцій розробки герменевтичного проекту. Ймовірно, така динамічна реконструкція, що дає змогу утримувати мно-

жинну перспективу й ніби запрошує читача до подальших інтерпретацій, знайшла б підтримку у самого Гадамера, для якого було беззаперечним, що «Платон платоніком не був, і філософія не є схоластикою» [7, с. 508]. Ми ж спробуємо продемонструвати доцільність запропонованого підходу на прикладі реконструкції однієї з важливих подій у розгортанні герменевтичного проекту, а саме – дискусії між Г.-Г. Гадамером, Е. Бетті й Е. Д. Гіршем у 1960–1968 рр. щодо об’єктивності інтерпретації.

Події та публікації

За часів видання ІМ Гадамер, уже відомий 60-річний філософ, залишався все ще «молодим» автором: це була лише друга його книга, яку від першої відділяло майже 30 років². Проте період між двома книгами не можна назвати ані порожнім, ані мовчазним (всупереч твердженням про «печать мовчання», накладену на Гадамера несправедливою критикою Гайдеггера) – усі три десятиліття філософ активно викладав, брав участь у багатьох громадських, культурних і видавничих проектах, публікував статті й доповіді³. Через 30 років після того, як побачила світ ІМ, Гадамер оцінив останні як кроки в напрямку до *magnus opus* і ввів їх до підрозділу «Попередні етапи» в ІМ – йдеться про тексти «Проблема історії у новітній німецькій філософії» (1943), «Метод у науках про дух» (1953), «Що таке істина?» (1957), «Про коло розуміння» (1959), «Природа предметів і мова речей» (1960).

² Перша книга Гадамера «Діалектична етика Платона. Феноменологічні інтерпретації „Філеба“» (*“Platos dialektische Ethik: Phänomenologische Interpretationen zum Philebos”*), завдяки якій він здобув докторський ступінь, вийшла 1931 р. і згодом перевидавалася у 1967 і 1982 рр. із авторськими передмовами. Підрозділ з цієї праці «Розмова і шлях до розуміння» вважають одним із перших начерків майбутньої герменевтики. Див. у рос. пер.: Гадамер Г.-Г. Діалектическая этика Платона / Г.-Г. Гадамер. – СПб.: Санкт-Петербург. филос. общ-во, 2000. – 256 с.

³ Див. біографічні дослідження Ж. Грондена [11] та Д. Ді Сезаре [3].

¹ Цю особливу роль ІМ послідовник Гадамера Дж. Ваттімо позначив терміном «герменевтичне койне».

Цікаво, що до «*попередніх етапів*» автор зарахував і деякі праці, написані після знаменного 1960 р. – маємо на увазі такі з них, як «Класична та філософська герменевтика» (1968) й «Історія понять як філософія» (1970) [7]. Це виразно засвідчує, що перевидання ІМ, які було здійснено у 1965, 1972, 1986 і 1990 рр., – змінювані й доповнювані внаслідок як переоцінювання деяких положень, так і прагнення вмістити відгуки та посилання на тематично споріднені праці чи критичні зауваження [6, с. 494], – філософ сприймав як єдиний «відкритий твір»¹, у якому Автор є Читачем і знову Автором, котрий удосконалює свій текст.

Вочевидь Гадамер віднайшов своєрідний спосіб подальшої розробки свого основного твору – не лише через редагування чи виправлення тексту, а й через радикальне розширення, розривання його меж шляхом долучення нових доробків. За задумом автора, така система подання текстів мала «виправити недоліки його книжок і прислужитися подальшій роботі молодих кадрів» [7, с. 5]. Тож, сьогодні ІМ – це не окрема книга 1960 р., а двотомна багатоскладова праця 1990–1993 рр.

Найбільш діалогічними є частина IV другого тому ІМ («Подальший розвиток»), де представлено відповіді філософа на його критику з «лівого» боку Франкфуртської школи², яку Ж. Гронден влучно назвав «ідеолого-критичною канонадою», і тексти, підготовлені для дебатів із Ж. Деррида в 1981 р.³, а також частина V («Додатки»), яка містить такі твори: «Передмова до другого видання» (1965), «Герменевтика й історизм» (1965), «Герменевтика» (1969), «Післямова до третього видання» (1972).

Роботу над своєю довгоочікуваною книгою Гадамер розпочав ще 1956 р., а текст рукопису готував упродовж зимового семестру 1958/1959 рр. Він уперше в житті взяв творчу відпустку, щоб «терміново довести, нарешті, до кінця наукову роботу». Як видно з тематики праць, які передували ІМ, назва не була випадковою, хоча текст, поданий до видавництва “Mohr Siebeck”, мав заголовок: «Основні риси філософської герменевтики». Однак видавцеві, який опікувався тоді й виданням герменевтичної теології Р. Бульмана («Вірити й розуміти») і початкова назва, і кілька наступних варіантів («Герменевтичний досвід» і «Розуміння та подія») видалися дещо проблематичними [11, с. 319–320]. Врешті-решт, було погоджено назву «Істина й метод. Основні риси філософської герменевтики». Чи то за іронією долі, чи то за примхою герменевтичного плетива смислів саме ця згода і призвела потім до найбільших незгод, спричинивши дискусії та публічні дебати

з філософами, а у подальшому стала проблемою для дослідників, адже в ІМ не пропонуються ані метод, ані критерії істинності тлумачення, ані «герменевтика» в її первинному чи утвердженому В. Дильтаєм значенні.

У ретроспективному інтерв'ю 1995 р. з одним із найавторитетніших дослідників своєї творчості Ж. Гронденом (J. Grondin) Гадамер пояснював власну згоду назвати книгу ІМ певним впливом пізніх праць Гайдеггера, який також відмовився від «герменевтики фактичності» [9, с. 282]. А ось у діалозі з американським дослідником Р. Керні (R. Kearney) Гадамер наголошує, що між «Істиною» і «Методом» існує розрив, адже розуміння так чи інакше пов'язане з комунікацією з іншими, є феноменом життєвого світу, який не можна досягнути науковими методами: «Коли ми шукаємо порозуміння з іншими, ми самі вже не є “об’єктами” жодних наук» [13, с. 175].

Одним із перших, хто змусив Гадамера обстоювати свої позиції, був Еміліо Бетті (Emilio Betti, 1890–1968). Італійський історик і теоретик права, дослідник традиції герменевтики, засновник Інституту теорії інтерпретації (з 1955 р.), Бетті активно працював над розробкою загальної герменевтики як єдиної для всіх наук про дух методології з кінця 1940-х рр., приділяючи увагу як теоретичному, так і практичному її аспектам, а саме – методиці застосування герменевтики в окремих галузях знань.

Свої герменевтичні «маніфести» Бетті публікував німецькою, намагаючись здолати забуття досягнень Дильтаєа та німецької історичної традиції, на які спиралась і його власна теорія (йдеться про доповідь «До обґрунтування всезагального вчення про витлумачення» (1954) та невеличку монографію «Герменевтика як загальна методика наук про дух» (1962), де теорію Гадамера схарактеризовано як «небезпечну»; частину цієї праці склала доповідь «Історична герменевтика й історичність розуміння», виголошена 1961 р.). Найзначнішим доробком Бетті стала тритомна праця «Загальна теорія інтерпретації» (1955–1960), додатки та коментарі до якої вийшли 1967 р. у його останньому творі «Актуальність загальної теорії інтерпретації».

Як свідчить композиція згаданого тритомника, Бетті, так само, як і Гадамер, прагнув увиразнити у своєму тексті безпосередню діалогічність з іншими точками зору: «Ґрунтовна наукова критика, – зауважував він, – завжди зближує партнерів, спонукає до самокритики й визначення власної позиції. Навіть коли нам вдається змусити опонента до прояснення його поглядів і самоосмислення, ми отримуємо також інший, можливо, непередбачуваний результат: опонент змінює нас...» [1, с. 110]. І далі у примітках: «Я далекий від сміхотворної претензії керувати зі свого кут-

¹ Цілком суголосно з популярною в 1960-х рр. теорією «активного читача» Ролана Барта й *opera aperta* Умберто Еко.

² Див. збірник “Hermeneutik und Ideologiekritik” (1970).

³ Див. [4].

ка і стверджувати, що лише звідси й дозволено мати герменевтичні перспективи... Навпаки: наші різні шляхи до герменевтики можна розглядати як дві орбіти у безбережному та неосяжному космосі наук про дух» [1, с. 111]. Чимало уваги Бетті, як і Гадамер, приділяє самоосмисленню, пояснює власні мотиви та наміри, свою інтелектуальну генеалогію.

Критика Е. Бетті була особливо значущою для Гадамера, хоч і не такою резонансною, як його дебати з Ю. Габермасом чи Ж. Деррида. Показово, що, згадуючи згодом свої «філософські зустрічі», він зараховує Бетті (разом із Гайдеггером і Бультманом) до своїх «незнищених тіней», визнаючи їхню спільну належність до традиції німецького ідеалізму [8, с. 432].

Критичний розгляд ІМ з позицій об'єктивної герменевтики продовжив Ерік Дональд Гірш (Erik Donald Hirsh, н. 1928 р.). Додаток II «Теорія інтерпретації Гадамера» до популярного твору «Достовірність в інтерпретації» (*“Validity in Interpretation”*, 1967) дав поштовх до зацікавлення герменевтикою Гадамера в англійській гуманітаристиці. Згодом своє розуміння абсолютного характеру значення (*meaning*), закладеного Автором, що відрізняється від варіативної значущості (*significance*), яку створює читач чи дослідник, Гірш розвиває у книзі «Цілі інтерпретації» (1976). Деякі положення своєї критики дослідник суттєво переглядає у ретроспективному коментарі «Значення і значущість. Переінтерпретація», опублікованому 1984 р. [5].

Нині Гірш активно розвиває свої герменевтичні ідеї у сфері освіти і державної політики щодо стандартів шкільного навчання. Справжнім бестселером стала його «Культурна освіченість» (*“Cultural Literacy”*, 1988), де елементарній «писемності», якої навчають у середній школі США, протиставлено культурну компетентність, здатність вибудовувати смислову сферу тексту, якої бракує більшості наших сучасників і яка пов'язана з долученням до цілісного тіла культури – мистецтва, літератури, історії. Парадоксальним чином Гірш відтворює, до певної міри, розширене бачення герменевтики як освітнього гуманістичного проекту, який від самого початку було проголошено в ІМ.

Ключові пункти дискусії

Філософська герменевтика Гадамера опинилась у своєрідному «серединному» становищі, критика якого неунікна. Вкорінена у традиції німецького романтизму, вона позбавляється його прагнення до об'єктивації, але залишає пристрасть до історичності, що онтологізується, як і мова. Тож для послідовників традиційної філологічної герменевтики, як і для позитивістськи налаштованих філософів, філософська герменевтика виявля-

ється надміру релятивістською та суб'єктивною. Екзистенційні філософи, яким імпонують трансформація Гайдеггерового «буття-до-смерті» в «буття-до-тексту», ідея гри, трансцендентальність смислу, визнання істинності різного людського досвіду, не потребують діалогу з традицією та обговорення критеріїв розуміння, рефлексії над перед-судженнями і постійного перегляду віднайденого смислу. Ті, хто зайшов у своєму «лінгвістичному повороті» вже надто далеко, визнають тезу про засадничу мовність розуміння, проте їм чужі онтологізація історії безпосередньо в самій свідомості, надмірна увага до істинності мистецтва, загадковості події розуміння.

Е. Бетті й Е. Д. Гірш не можуть сприйняти ідею постійного перегляду і творчу трансформацію смислу, щоразу істинного для себе і в цей момент часу. З їхньої точки зору, метою герменевтики є обґрунтування істинності віднайденого смислу в непевній сфері гуманітарної науки (чи літературознавства), натомість за визначенням Гадамера ця мета – «прояснити умови розуміння», позначити метафізичний елемент, загадку, властиву події розуміння, осяяній не в науковому досвіді, а в досвіді життя і спілкування, мистецтва і віри. Кожен із учасників дискусії порізному описував ключову подію герменевтичного досвіду – акт розуміння. Зокрема, за Гадамером, розуміння ніколи не завершується; воно передбачає постійний перегляд приписаних смислів, що виявляються через запитування, через звернення до спільної сфери традиції, яка є продуктивним і спільним перед-розумінням і наділяє кожного, хто прагне розуміти, трансцендентальним очікуванням смислу [6]. Натомість з точки зору Бетті, учасниками смислотворення є лише «смыслословні форми» й інтерпретатор, спроможний через об'єктивований твір наново пере-творити первинний смисл Автора, спираючись на канони розуміння, що гарантують наукову об'єктивність, – автономію об'єкта і герменевтичну тотальність, внутрішню цілість об'єкта, актуальність розуміння; смислову відповідність [1]. Зрештою, у Гірша діють Автор і текст, під впливом яких інтерпретатор створює минулі значущості, які переглядає, повертаючись до самого тексту, що містить у собі інтерпретативні докази абсолютного, закладеного Автором, значення (смыслу) [12].

Як ми бачимо, автори відкриті до обговорення і налаштовані на діалог, але їхнє порозуміння неможливе внаслідок докорінних відмінностей у парадигмах розуміння.

Коментарі й інтерпретації

Герменевтична філософія потребує історико-філософської реконструкції саме як руху з кількох вагомих причин:

- 1) ІМ, що становить осердя герменевтичної парадигми, за тривалу творчу біографію Гадамера зазнала багатьох авторських понятійних інновацій (як-от: смислова антиципація; трансцендентальне очікування смислу; запитування; традиція; перед-розуміння (*Vorurteil*); позитивність упередження; свідомість, уражена історією (*Wirkungsgeschichtliches Bewußtsein*); гра; істинність мистецького твору), а отже, має сприйматися «в акорді з пізнішими варіаціями»¹;
- 2) поява ІМ спричинила написання багатьох інших так само визначальних для філософії ХХ ст. текстів Е. Бетті, Л. Штрауса, Ю. Габермаса, К.-О. Апеля, Дж. Ваттімо, Ж. Деррида, П. Рікера, Р. Рорті²;
- 3) Гадамерова герменевтика співіснує з іншими значними герменевтичними проектами – Ф. Ніцше, М. Гайдеггера, П. Рікера, У. Еко;
- 4) герменевтичну філософію активно засвоює не лише сучасна гуманітаристика, а й часом несподівані сфери знання – педагогіка, соціологія, економіка, медицина, музикознавство³.

Тенденція до багатомірного відтворення герменевтичного проекту (в усіх названих аспектах) проглядає як у класичних, так і в найновіших дослідженнях. У працях Ж. Грондена [11], Р. Палмера [14], Дж. Варнке [16], І. Шайблер [15], Ш. Галахер [10] резонансним дебатам навколо ІМ приділено окремі розділи, хоча зміст дискусій висвітлено доволі побіжно.

Принцип розуміння як діалогу, теоретично обґрунтований в ІМ, реалізовано Гадамером практично у структурі видань його текстів, завжди супроводжуваних докладними передмовами, у самій стратегії укладання його «Зібрання творів», яке він і в 90-літньому віці відмовився назвати «повним», у його відкритості до діалогів, інтерв'ю, виразній потребі самокоментаря.

Загалом дослідники дослухаються до настанов Гадамера уважно поставитися до такого «факту тексту», як його спеціальна змістова структура, навчитися утримувати ІМ (а отже, і весь герменевтичний проект) у перспективах смислової і часової варіативності та наскрізного діалогу. Тож відкриття справжнього значення герменевтики ще попереду.

1. Бетті Э. Герменевтика как общая методология наук о духе / Эмилио Бетти. – М. : Канон+ ; РООИ «Реабилитация», 2011. – 144 с.
2. Гадамер Г.-Г. Герменевтика II. Истина і метод. Дополнення й покажчики / Ганс-Георг Гадамер. – Т. 2. – К. : Юніверс, 2000. – 478 с.
3. Di Cesare D. Gadamer : ein philosophisches Porträt / Donatella Di Cesare. – Tübingen : Mohr Siebeck, 2009. – 324 s.
4. Dialogue and Deconstruction. The Gadamer-Derrida Encounter / [ed. by D. P. Michelfelder, R. E. Palmer]. – Albany : State University of New York Press, 1989. – 352 p.
5. Dostal R. Gadamer : The Man and His Work / Robert Dostal // Cambridge Companion to Gadamer / [ed. by R. Dostal]. – New York : Cambridge University Press, 2002. – P. 13–35.
6. Gadamer H.-G. Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik / Hans-Georg Gadamer // Gesammelte Werke : Band 1 / H.-G. Gadamer. – Tübingen : Mohr Siebeck, 1990. – 495 s.
7. Gadamer H.-G. Hermeneutik II. Wahrheit und Methode. Ergänzungen Register / Hans-Georg Gadamer // Gesammelte Werke : Band 2 / H.-G. Gadamer. – Tübingen : Mohr Siebeck, 1993. – 533 s.
8. Gadamer H.-G. Hermeneutik im Rückblick / Hans-Georg Gadamer // Gesammelte Werke : Band 10 / H.-G. Gadamer. – Tübingen : Mohr Siebeck, 1995. – 479 s.
9. Gadamer H.-G. Gadamer-Lesebuch / Hans-Georg Gadamer ; [hrsg. von Jean Grondin]. – Tübingen : Mohr Siebeck, 1997. – 308 s.
10. Gallagher Sh. Hermeneutics and Education / Shaun Gallagher. – Albany : SUNY Press, 1992. – 402 p.
11. Grondin J. Hans-Georg Gadamer : Eine Biographie / Jean Grondin. – Tübingen : Mohr Siebeck, 2000. – 437 p.
12. Hirsch E. D. Validity in Interpretation / E. D. Hirsch. – New Heaven-London : Yale University Press, 1987. – 287 p.
13. Kearney R. Debates in Continental Philosophy : Conversations with Contemporary Thinkers / Richard Kearney. – New York : Fordham University Press, 2004. – 355 p.
14. Palmer R. E. Hermeneutics / Richard Palmer. – Evanston : Northwestern University Press, 1969. – 283 p.
15. Scheibler I. Gadamer : Between Heidegger and Habermas / Ingrid Scheibler. – Lanham : Rowman & Littlefield, 2000. – 189 p.
16. Warnke G. Gadamer : Hermeneutics, Tradition, and Reason / Georgia Warnke. – Palo Alto : Stanford University Press, 1987. – 140 p.

L. Arkhypova

HERMENEUTICS IN SEARCH OF TRUTH AND METHOD: HANS-GEORG GADAMER – EMILIO BETTI – ERIK DONALD HIRSH

The paper presents the analysis of the debates with H.-G. Gadamer's initiated by E. Betti and E. D. Hirsh around the basic concepts of hermeneutics. Author states that hermeneutics should be considered and reconstructed as movement given that multi-structuring and dialogue make the guiding principles not only for the hermeneutical writing but also its mode of thinking.

Keywords: hermeneutics, dialogue, interpretation, understanding, H.-G. Gadamer, E. Betti, E. D. Hirsh.

¹ Підхід, запропонований М. Мамардашвілі у його «Кантіанських варіаціях» (1982) і «Картезіанських роздумах» (1981).

² У цьому випадку принцип «історичної відстані» Ф. Шляєрмахера дає нам зараз «краще розуміння» їх значущості.

³ На підтвердження цієї тези див.: Economics and Hermeneutics (1991); Gallagher Sh. Hermeneutics and Education (1992); Ihde D. Expanding Hermeneutics: Visualism in Science (1998); Hermeneutics and Science: Proceedings of the First Conference of the International Society for Hermeneutics and Science (1999); Svenaeus F. The Hermeneutics of Medicine and the Phenomenology of Health: Steps Towards a Philosophy of Medical Practice (2001); Savage R.W. H. Hermeneutics and Music Criticism (2009).